

Jog és Állam

45. szám

XXIV. Jogász Doktoranduszok
Konferenciája

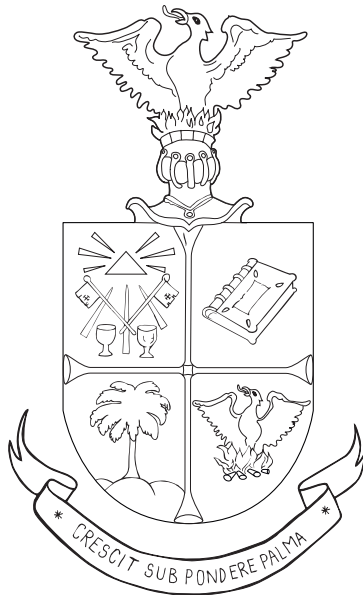
Jog és Állam

45. szám

XXIV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája

Szerkesztették:

PROF. DR. JAKAB ÉVA – PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerző, 2023

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Szuchy Róbert

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

ISBN

ISSN 1787-0607

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
Balassa Judit <i>Vállásszabadság az alapjogok rendszerében</i>	11
Bicskei Tamás <i>Gondolatok a mesterséges intelligenciával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről az európai jogalkotás tükrében</i>	19
Biró Vivien Enikő <i>A hagyatéki tartozásokért való felelősség</i>	29
Fatma Ceren Morbel <i>The Intersection of EU Competition Law and Privacy</i>	39
Dorang Zsanett <i>A tyúklopás halmazati kérdései a XIX. században</i>	45
Giovannini Máté <i>Mandatum vel mutuum? A procurator eljárásának D. 17, 1, 34 pr. szerinti értékelése</i>	55
Gyebrovski Zsolt Dániel <i>Fenntarthatóság és Versenyjog</i>	63
Havasi Sára <i>Az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságának jelentősége a büntetés-végrehajtásban</i>	79
Héder Ákos <i>A Közbeszerzési Döntőbizottság elektronikus közbeszerzéssel kapcsolatos joggyakorlata</i>	91

Himpli Lénárd	
<i>Az etika egy potenciális értelmezése</i>	99
Horváth László	
<i>Újabb előrehozott parlamenti választások és kisebbségi képviselet Szerbiában – instabilitásban stabilitás?</i>	109
Kántor Ákos	
<i>Gondolatok a jogalkotás digitalizációs lehetőségeiről</i>	127
Kasuba Róbert István	
<i>II. József házassággal kapcsolatos rendelkezései, és ezek hatása a magyar magánjogra</i>	137
Keskeny Dávid	
<i>Fogyasztóvédelmi szabályozási modellek</i>	151
Kovács Viktória	
<i>Ukrajna alkotmányfejlődése a XX. század elejéig</i>	157
Kozsuch Szabolcs	
<i>A kilakoltatási moratórium az önkényes lakásfoglalók esetében</i>	163
Lajos Edina	
<i>Jog és erkölcs a választási jogban</i>	173
Lengyel Rita	
<i>Ceterum datum templo – egy szentély és egy végrendelet esete az ókorból</i>	181
Mercz Mónika	
<i>Az EU tagállamainak alapvető állami funkciói – hogyan mutatkozik meg az alkotmányos identitás?</i>	191
Orsós Zoltán	
<i>Roma nemzetiségi szószóló: derogál vagy reprezentál?</i>	203

Ouk Varinic	
<i>Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata különös tekintettel a bírói kezdeményezésekre</i>	213
Páli Fatime Lejla	
<i>Nemzetközi okiratok – a technológia hatása</i>	223
Rátkai Márk Sándor	
<i>Deliktuális felelősség az online térben, különös tekintettel a személyiségi jogok megsértésére</i>	231
Rátkai Tímea	
<i>A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi méltósághoz való jog az EJEB hazánkat érintő ítélkezési gyakorlatának tükrében</i>	243
Rideg Gergely	
<i>A mesterséges intelligencia üzleti célú felhasználásának jogi keretei, lehetőségek és zsákutcák</i>	255
Rudics Regina Emma	
<i>Adatvédelem a versenyjog eszközeivel</i>	263
Sáska Márton	
<i>Előzetes versenyjogi megfelelési programok, hazai jelentősége és megvalósulása</i>	269
Schlachta Boglárka Lilla	
<i>A bírák fegyelmi felelőssége 1936 és 1948 között</i>	279
Székely Botond	
<i>A sportszervezet munkáltatók státusza a hivatásos sportszférában</i>	287
Szöllősi-Baráth Szabolcs	
<i>A közbeszerzési szerződések teljesítésének szabályozása</i>	295
Tóth András	
<i>Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károk megtérítésére vonatkozó tagállami szabályozással szembeni követelmények az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában</i>	305

Tóth Kordélia	
<i>A követelés és a végrehajtási jog elévülése, avagy az időmúlás joghatásának dilemmái</i>	317
Tóth Kristóf	
<i>A munkajogi feyelmi felelősség történeti előzményei</i>	327
Tóth-Lakos Fruzsina Anna	
<i>A vallási közösségek speciális adójogi és számviteli státusza</i>	339
Trecskó Dóra	
<i>Lifelong Learning Paradigma</i>	355
Varga Norbert	
<i>A tiltott piacbefolyásolás és a család viszonya a károkozás szemszögéből</i>	361
Vincze András	
<i>Kihívások a perfeljegyzéssel kapcsolatban</i>	375

II. JÓZSEF HÁZASSÁGGAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEI, ÉS EZEK HATÁSA A MAGYAR MAGÁNJOGRA

I. Bevezető gondolatok

II. József osztrák császár és de facto magyar király politikai és jogi tevékenysége igen vegyes megítélésű a jogászok és a történészek körében.² E vélemények nem festenek túl hízelgő képet II. József uralkodásának közel egy évtizedéről. Kétségtelen, hogy az egyházakkal kapcsolatos rendelkezései igen drasztikusak voltak, és nagyban sértették a katolikus egyház érdekszféráját, bár ezt a folyamatot, amely például a szerzetesrendeket érintette, édesanyja Mária Terézia császárnő indította el, és II. József csupán folytatta azt.³ Mária Terézia – férje 1765-ben bekövetkezett halála után – Józsefet választotta meg német-római császárrá, Magyarország tekintetében pedig társuralkodóvá léptette elő. Ezzel József a magyarországi ügyek intézésében is részt vett, igaz, nem mindig a legszerencsésebb módon.⁴

Munkámban arra a kérdésre keresem a választ, hogy II. Józsefnek a házassági joggal kapcsolatos rendelkezései (főként a Házassági Pátens, amely először tett kísérletet a polgári házasság bevezetésére), hogyan befolyásolta kora jogéletét, és ezek – az önmagukban korszakalkotó rendelkezések – hogyan, milyen mértékben élnek még ma is házassági jogunkban.

II. József uralkodásának időszaka

Józsefet – az utolsó pillanatban született herceget, hiszen születésekor Ausztria már egy örökösödési háború felé haladt, – születése pillanatától uralkodónak nevelték, azonban jelleme és képességei nem vetítették előre kortársai véleménye alapján a nagy

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Hegedűs Andrea PhD, LL.M., egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Nagyvárad, 1906. 230. o. „II. József (...) korlátlan kényúr volt. Születése, neveltetése, hajlamai különösen a katolikus egyház felett való önkényeskedésre bátorították őt. Makacs és önféjű volt, akit félrevezetni lehetett, de felvilágosítani, más, okosabb elhatározásra bírni nem.”

3 Uo. 278.-279. o.

4 SZÉCHENYI István: *Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése*. Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1864. 39.-40. o.

államférfi képét.⁵ Ettől függetlenül is József császár rendkívül művelt, olvasott ember volt, főként francia és angol, – az egyházi cenzúra által betiltott – könyveket ismert meg. 1764-től névlegesen uralkodóvá vált anyja mellett, de valódi hatalmat nem kapott, ezért országjárásba kezdett. Ezután és közbenjárásának köszönhetően édesanyja jelentős számú rendeletet bocsátott ki, amelyek főként a katolikus egyház hatalmát nyirbálták meg.⁶ 1780-tól azonban ténylegesen is uralkodó lett: ekkor 40 éves volt. Hatalmas lendülettel kezdte meg a birodalom átalakítását, rendeletek tömkelegét bocsátotta ki, főként az egyházzal kapcsolatban. 1789-ben egészsége megromlott, malária és tuberkulózis gyötörte. Rendeleteinek nagy többségét 1790. január 26-án visszavonta, beleértve a Házassági Pátens is, ám a Pátens rendelkezéseit a protestánsok számára megtartották házassági jognak,⁷ így a Magyar Királyság területén csak a római katolikusok számára vesztette hatályát. II. József 1790. február 2-án Bécsben meghalt, de a gondolkodása, szelleme mégis tovább élt jogéletünkben.

III. A Házassági Pátens

1. A két irány

II. József házassági joggal kapcsolatos rendelkezései két irányból közelítették meg a címben vázolt kérdést. Egyrészt rendezni kívánta a protestáns egyházak helyzetét birodalmában, ennek érdekében: (...) 1781 őszén (...) megszületett a jozefinizmus egyik nagy eredménye, az új korszakot nyitó türelmi rendelet (*Edictum tolerantiale*), amely a monarchia országaiban külön-külön látott napvilágot, a magyarországi változat 1781. október 25-i keltezéssel (...).⁸ – írta Kosáry Domokos. A türelmi rendelet a protestánsoknak és a görög keletieknek bizonyos feltételekkel a vallásuk szabad gyakorlását biztosította. A vallás szabad gyakorlásával kapcsolatos rendelkezések szakítást jelentettek

5 „A herceg önféjű és makacs, inkább hagyja magát bezáratni s koplalásra ítélni, semmint, hogy bocsánatot kérne. Csak a katonákat szereti, a tiszteteknek s feleségeiknek fogad szót, a tanulásra kevés hajlandóságot mutat, így nehéz akár a legegyszerűbb dolgokra is megtanítani... Azt még nehéz eldönteni, hogy milyenek lesznek a képességei, de nagy tehetőség aligha lesz belőle.” BARTA János, ifj.: *A nevezetes tollvonás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 15.o. S természetesen elhangzik a következtetés is: *nagy uralkodó sem*.

6 „A közös uralom kompromisszumaival szinte sohasem volt elégedett. Egyházi ügyekben már ekkor a teljes toleranciát (vallási türelmet) szerette volna elérni, az igazságszolgáltatásban a kivallatás, sőt a halálbüntetés eltörlését, egyébként a társadalmi kiváltságok további megnyirbálását.” BARTA János, 1978. 22. o.

7 KOVÁTS Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint tekintettel törvényhozásunk feladatára*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1883. 62–63. o.

8 KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVII. századi Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 389–390. o.

az *államegyház* elgondolással, de oly módon, hogy fenntartsák annak rendszerét, úgy, hogy egy tisztán nemzeti egyházat hozzanak létre, amely függetlenné válhat a pápától és a római Kúriától. Ez a törekvés figyelhető meg II. József házassági rendeletében is.⁹

2. Előzmények

A magyar jogtörténetben a házassággal kapcsolatos jogalkotási próbálkozást a 11. századot követően csak 1719-ben találunk, amikor a *Novum Tripartitum* a házasság és a jegyesség szabályait rögzítette, amely főként a kánonjogi szabályokat tartalmazott. Az 1731-es *Carolina Resolutio*¹⁰ még annyival súlyosította a helyzetet, hogy a protestánsok házassági ügyeit a szentszékek hatáskörébe utalta.¹¹ Az ezt követő jogi norma, amely házassági ügyeket rendezett, II. József 1783. január 16-án kihirdetett első házassági pátense volt, amely Ausztria számára teljes házasságjogot adott, azonban a polgári házasságot nem vezette be. Ez a jogélet területén konfliktust teremtett, mert a katolikus papságot olyan esetben is a házasságkötésben való közreműködésre kényszerítette, amikor a kánonjogi szabályok azt nem engedték meg.¹² A következő ilyen jogszabály az uralkodó 1786. március 6-án kibocsátott második házassági rendelete volt, amely ugyan csak négy évig volt hatályban, de megpróbálta átfogóan rendezni a házassági jogviszonyokat. A császárt jelentősen befolyásolta a francia felvilágosodás gondolkodóinak eszmerendszere: ennek lényege az volt, hogy a házasság polgári szerződés, amelyet állami törvényekkel kell szabályozni.¹³ A házassági pátens kibocsátása az *Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv* megalkotásához kötődik, hiszen arra több próbálkozás is történt, 1811-es végleges elfogadásáig. Az AGBG első tervezete még I. Lipót és I. József császárok időszakában készült, és a jogi kodifikációt VI. Károly és Mária Terézia is folytatta. A Mária Terézia által Joseph von Azzoni (1712–1760) ügyvédől megrendelt jogszabály-tervezet Horten¹⁴ által átdolgozott személyi jogi

9 „Ez a házasság-kötést egészen a polgári jogba tartozó szerződésnek tekinti, amelyhez a pap áldásával hozzáadja a szentségi jelleget. Ezt a jozefinista kettéválasztást az egyház már akkor sem fogadta el, s visszatekintően megállapíthatjuk, hogy igazában már benne rejtőzik a polgári házasságnak elővételezése.” VANYÓ Tihámér Aladár (szerk.): *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611 – 1786*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 47. o.

10 III. Károly császár által 1731-ben kiadott rendelet, amely a protestánsok egyházi és vallási viszonyait szabályozta.

11 DEGRÉ Alajos: *A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny*, 1983. XXXVIII. új évfolyam. 36. o.

12 ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 235. o.

13 DEGRÉ Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok In: Mezey Barna (szerk.): *Milleneumi Magyar Történelem*, Budapest, Osiris, 2004. 328-329. o.

14 Johann Bernhard Horten (1735-1786) osztrák jogtudós, a *Codex Theresianum* átdolgozásával megbízott bizottság vezetője, aki a személyi és az öröklési jogot dolgozta ki. A személyi jogot később külön jogkódexként jelentették meg.

részét II. József császár 1786. január 1-i hatállyal törvényerőre emelte *Josephinisches Gesetzbuch* néven. E kódexben is szerepelt egy, a házasságokról szóló rész, amely egyértelművé tette a korabeli házasság jogi karakterét.¹⁵ Ehhez a rész-magánjogi törvényhez kapcsolódott a házassági pátenis.¹⁶

3. Szabályozási rendszer

A Házassági Pátens teljesség igényével szabályozta a házassági jogot. Különbséget tett a katolikusok és a protestánsok házassága között.¹⁷ Rendelkezett a szentszékek működéséről, illetve legfontosabb rendelkezése, hogy az illetékes lelkész előtti házasságkötéskor, a lelkész állami polgári tisztviselőként jár el, azaz nem lelkészi, hanem anyakönyvvezetői funkcióban végezte a feladatát.¹⁸ A Pátens szövegében egyértelműen felfedezhető, hogy elsősorban azt a fajta vallási megosztottságot próbálja rendezni, amely a katolikus-protestáns ellentétekből fakad, ugyanakkor II. József laicizációra, sőt bizonyos elemeiben a szekularizációra¹⁹ való törekvésének is megfelel, amely értelmében az egyházat és az államot funkcióiban távolítani kell egymástól. A Pátens szövegét tanulmányomban egyrészt saját, másrészt pedig Sztello Kornél fordításában²⁰ értelmezem. A Pátens teljes szövegének teljes elemzésére e munka keretein belül nincs lehetőség, így a csupán – kifejezetten a bevezetőben kitűzött célra koncentrálna – azokat a rendelkezéseket mutatom be, amelyek a modern magyar házasságjogra is hatást gyakoroltak.

IV. A Házassági Pátens egyes rendelkezéseinek megjelenése a magyar házasságjogban

A magyar protestánsok számára a Házassági Pátens lett a házassági jog, annak visszavonása után, a Pátens anyaga pedig legteljesebben az Osztrák Általános Polgári

15 „(39) §. 3. Die Ehe an sich, als bürgerlicher Vertrag betrachtet, und die daraus fließenden wechselseitigen bürgerlichen Gerechtsame und Verbindlichkeiten erhalten ihre Wesenheit, Kraft und Bestimmung ganz und einzig von den landesfürstlichen Gesetzen. Die Entscheidung der hierüber entstehenden Streitigkeiten gehöret also für die landesfürstlichen Gerichtsstellen.” <https://www.koeblergerhard.de/Fontes/JGB20070429-rund18800woerter.htm> (Letöltve: 2022.12.20.) „Maga a polgári szerződésnek tekintett házasság, valamint az abból fakadó kölcsönös polgári jogok és kötelezettségek lényegét és hatályát teljesen és kizárólag a szuverén törvényekből kapják. Az ebből eredő viták eldöntése a szuverén bíróságok hatáskörébe tartozik.”

16 LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 52. o.

17 A katolikusoké felbonthatatlan, a protestánsoké felbontható.

18 HERGER Csabáné: *A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2006. 79. o.

19 Többek között az államegyházi rendszer megszüntetésére, és az államnak az egyháztól való függésének radikális korlátozására törekedett.

20 SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga*. Budapest, Franklin Társulat, 1890, 257-273. o.

Törvénykönyvben élt tovább.²¹ Az ABGB-t 1852. május 1-én kellett életbe léptetni és bevezetni Magyarországon is, – és az AGBG²² a házasságjog kapcsán szinte teljes egészében a Házassági Pátens szabályzását vette át, – de a házasságjog tekintetében a nyílt parancs úgy rendelkezett, hogy azt Magyarországon nem kell alkalmazni a katolikusokra, a görög-katolikusokra és az ortodoxokra, tehát csak a protestánsok egymás közötti házasságkötése esetén került bevezetésre. 1855-ben I. Ferenc József császár és a Szentszék konkordátumot kötött, amely szabályozta a katolikus felekezet vallásgyakorlását a birodalom területén. Az 1856. október 8-án kelt nyílt parancs szabályozta a birodalom katolikus lakóinak házassági ügyeit és az egyházi bíróságok házassági ügyekben való illetékességét. A birodalom egész területére kiterjesztette a kánoni házassági jogot és a katolikusokat illetően hatályon kívül helyezte az AGBG házasságjogi rendelkezéseit. Az egyházi házassági akadályok alóli felmentés az egyházi hatóság illetékességébe került. A házassági ügyekben való bíraskodást az állam helyett egyházi bíróságok gyakorolták, amelyeknek döntései az állami szférában is érvényesek voltak.²³ Az Országbírói Értekezletnek²⁴ a polgári joggal kapcsolatos intézkedései között ezt a rendelkezést találjuk: „A vallás különféleségéből kifolyó, az ausztriai törvények uralma alatt bővített polgári magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak.”²⁵ Eszerint az OBÉ is a Házassági Pátens szabályait tartotta alkalmazandónak a házassági ügyekben.²⁶ Az Országbírói Értekezlet 1861-ben annak ellenére hatályon kívül helyezte az AGBG-t, hogy Deák Ferenc azt javasolta, hogy az a Magyar Magánjogi Kódex megalkotásáig maradjon hatályban, jobb nem lévén és amiatt, hogy a magyar bírósági gyakorlat is az osztrák magánjogi törvényt alkalmazta.²⁷ Célja az volt, hogy elindítsa a modern

21 KOVÁTS Gyula, 1883. 64-65. o.

22 VERESS Emőd: *Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben*. In: *Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009. 158. o.

23 Vö. RESS Imre: *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országában 1849-1867*, Demeter Gábor (szerk.), Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest-Szófia, 2022. 97. o. http://real.mtak.hu/140289/1/glatzkronologiaRESS_jav_1849_szept-korrektura.pdf (Letöltve: 2022.12.23.)

24 1861. január 23. Az ideiglenes törvénykezési szabályok kidolgozására összehívott gyűlés. A tanácskozást gr. Apponyi György országbíró nyitotta meg, Mailáth György tárnokmester, a Hétszemélyes Tábla tagjai (30 fő), Magyarország jeles jogászai és politikusai (Barkóczy János gr., Deák Ferenc, Desseffy Emil gr., Eötvös József br., Ghyczy Kálmán stb.) részvételével.

25 RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. I.-II. kötet. Pest, Landerer és Heckenast, 1861. 212. o.

26 NAGY Péter: A házassági bíraskodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban. In: *Glossa Iuridica Új folyam*, 2019, VI. évfolyam, 1-2. szám 90. o.

27 HOMOKI-NAGY, Mária: Das Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch in der ungarischen Rechtspraxis der Richter. In: *Der österreichisch – ungarische Ausgleich 1867*, Budapest, 2008. 35.-58. o.

magyar magánjogi gondolkodást, és kialakítsa a magyar magánjog szabályait, egy, a magyar magánjogtól eltérő jogrend helyett, bár nagyban alapozódott az AGBG szabályaira is. Az Országbírói Értekezletet követő időszakban több, a vegyes vallású felek által megkötött házasságokkal kapcsolatos jogszabály is született.²⁸ A protestánsok házasságaira nézve a Házassági Pátens rendelkezései érvényben maradtak továbbra is, sőt a zsidó házasságok esetében az 1863. évben kelt kancelláriai rendeletet tartották fenn.²⁹ Ugyancsak a házassági bíráskodást szabályozta az 1868. évi LIV. törvénycikk 22.§-a is, amennyiben a jegyesség és a születés törvényessége ügyében induló pereket is a világi bíróságok hatáskörébe utalta.³⁰ 1868-tól, az újjászülető magyar Országgyűlés képviselőházában Irányi Dániel képviselő kezdte meg harcát a vallás szabadságának és a polgári házasság bevezetésének ügyében. Célja az volt, hogy a két említett, és már az 1848. évi XX. törvénycikkben is meghatározott argumentumot, a lehetőségekhez képest minél előbb az Országgyűlés elé vigye, és azt jogszabályban deklaráltassa. Ez a törekvése végül 1892-ben teljesült, miután több törvényjavaslatot is benyújtott az Országgyűlés elé. Törvényjavaslatainak elképzelése megfelelt a '48-as törvénynek és a Türelmi és Házassági Pátens gondolatvilágának is, így ezt is tekinthetjük II. József császár jogi és politikai gondolkodása továbbélésének a magyar házassági jogban. Az 1870-es évektől kezdődően egyre nagyobb volt a törekvés, hogy egy önálló, a házassági jogot szabályozó törvényt hozzon létre az Országgyűlés. Abban megegyeztek a kodifikátorok, hogy Magyarországon állami szabályozású házasságjognak tulajdonképpen csak a protestánsok házasságjogát lehet tekinteni. Erről írt Györy Elek is, a Házassági Törvény első változatában: „mert az alkalmazandó szabályok, csekély kivétellel, a protestánsoknak a házassági jogra vonatkozó elveit tartalmazzak, és csupán a protestánsokra nézve tartatnak fenn.”³¹ Ez a törekvés 1894-re teljesedett ki, amikor is az Országgyűlés elfogadta a XXXIII. törvénycikket, amely a házassági jogot teljeskörűen szabályozta. A munkám szempontjából azért fontos ez a tény, mert a Házassági Törvény szeretett volna szakítani a felekezeti egyházjogokkal, ezért a szabályozás alapját a protestáns

28 1868. évi LXVIII. tc. a vegyes házassági válóperekről.

29 Vö. GROSSCHMID Béni: *A házassági törvény. Általános rész.* Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908. 150. o.

30 „A római latin és görög szertartású katolikusok, úgy szintén a keleti egyházi, valamint a mindkét felekezeti evangélikusok és unitáriusok jelenleg fennálló egyházi törvényszékeik illetősége alá egyedül a házassági, illetőleg vegyes házassági perek, és ezek is csak annyiban tartoznak, a mennyiben a házassági kötelék érvényességét és akár az ideiglenes elváltást, akár a végképi felbontást tárgyazzák. Minden egyéb, a házassági viszonyból származható peres kérdések, melyekre nézve eddig az egyházi törvényszékek ítéltek - jelesül a születés törvényességének kérdése, a perlekedő házastársak közt a gyermekek tartása és a házassági elválásból felmerülhető vagyoni követelések iránti keresetek - az illető polgári, - és pedig sz. kir. városok lakosaira nézve a városi, a megye egész területére nézve a megyei, és az 1-ső §-ban említett kerületekben az illető kerületi törvényszékekhez utasíthatnak.”

31 Vö. GROSSCHMID Béni, 1908. 148-149. o.

egyházak házasságjogi szabályai adták a kodifikátorok számára, azaz a törvényhozók tulajdonképpen a Házassági Pátens szabályait foglalták jogszabályba, mivel a Pátens képezte a protestáns egyházak számára a házasságjogi szabályokat. Ebből következik az a tény is, hogy mivel a Házassági Törvény képezi az alapját a Csjt.-nek és a Csjt. a Családjogi Könyv alapja, így tulajdonképpen a jelenlegi magyar házassági jogi szabályok alapját is a Házassági Pátens képezi. Ez azt jelenti, hogy a Házassági Pátens, amely 237 évvel ezelőtt született, annyira meghaladta korának gondolkodását, hogy most, 2023-ban is, (természetesen a korszellemhez igazodva, és a társadalom változásaihoz alakulva) alkalmas arra, hogy a házasságot a kánonjogi szabályok kiiktatásával szabályozza. Néhány, ezt igazoló rendelkezést jelen munkámban is bemutatok, hogy demonstráljam a 18. századi házassági jogi intézmények folytonosságát.

1. A polgári házasság szerződés jellege és a házasság szabályozásának állami kizárólagossága

1.1. A Házassági Pátens

A házasságot a Házassági Pátens pusztán polgári szerződésnek tekintette, amely tény magából a jogszabályból fakad, és a házasság csak a polgári forma által joghatályt és jogerőt.³² Az AGBG ezt más módon fogalmazza meg, de lényegét tekintve hasonlóan gondolkodik.³³ A Házassági Törvényt megelőző országgyűlési viták során is megoszlott a képviselők véleménye a kérdés kapcsán. Például Deák Ferenc 1865-ben kijelentette a képviselőház ülésén: „*Figyelembe kell vennünk mindenekelőtt, hogy Magyarországon a házasság nem kizárólag polgári szerződés, még az állammal szemben sem: mert maga az állam törvény által parancsolta, hogy a házasságok az egyház előtt köttessenek; parancsolta ezt, minden felekezetenél, még a vegyes házasságoknál is.*”³⁴ Ugyanakkor a br. Eötvös

32 Házassági Pátens 1.§: *Matrimonium in se ipso Contractus Civilis consideratum, prout ex Contractu hoc fluentia, et Contrahentibus invicem competentia jura, et obligationes vim, et efficiam omnem ex toto, et unice a presenti Constitutione pro futuro obtinebunt, ac proinde decisio etiam litium aetennus oriundarum foris Nostris judiciariis Civilibus competere debebit.* – A házasság önmagában polgári szerződésnek minősül, amely tény jelen törvényből ered. A szerződő felek döntési joga és házastársi kötelezettségei és az azt létrehozó aktus, csak a jelen törvény által nyerhet jogerőt és joghatást a jövőre nézve.

33 AGBG 2. Könyv, 44.§: *Die Familien-Verhältnisse werden durch den Ehevertrag gegründet. In dem Ehevertrage erklären zwey Personen verschiedenen Geschlechtes gesetzmäßig ihren Willen, in unzertrennlicher Gemeinschaft zu leben, Kinder zu zeugen, sie zu erziehen, und sich gegenseitigen Beystand zu leisten.* – „*A családi kapcsolatokat a házassági szerződés hozza létre. A házassági szerződésben a különböző nemű személyek jogszabály alapján kinyilvánítják akarataikat arra vonatkozóan, hogy elválaszthatatlan közösségben éljenek, gyermekeket vállaljanak és azokat neveljék és egymást kölcsönösen segítsék.*”

34 Vö. *Képviselőházi napló. X. kötet, 1865/68. évi országgyűlés.* Greguss Ágost (szerk.), Pest, Atheneum Kiadó, 1868. 170. o.

József vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1870-ben benyújtott 427/1870 számú, a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatban,³⁵ a következőképpen határozza meg a polgári házasságot: „A vallás különbözősége a házasság polgárjogi érvényességére nem bír befolyással. Az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekinti, s melyet saját törvényei szerint ítél meg.”³⁶ Deák Ferenc utolsó nagy képviselőházi beszédében már változtatott 1865-ben kifejtett véleményén a polgári házasság szerződési jellegével kapcsolatban, és 1872-ben már ő is szerződésnévként hivatkozik rá, mintegy visszatérve a Házassági Pátens gondolatmenetéhez.³⁷

1.2. A Házassági Törvény

A Házassági törvény szakít azzal felfogással, hogy a házasság szerződés jellegét erősítse a jogszabály szövegében, de fenntartja az igényt arra, hogy ettől függetlenül is, a házasságot, a házassághoz kapcsolódó bírászkodást az állam szabályozása alá kell vonni. A Házassági törvény nem alkalmaz fogalommeghatározást, az imént említett alapelvet főként tartalmában jeleníti meg, ahogyan ezt az indokolásában is kifejti.³⁸

1.3. A Csjt. és a CSJK.

A Házassági Törvényt követő új jogszabály az 1952. évi IV. törvény ugyan a szocialista jogalkotás körében született meg, de elég pontosan követi az őt megelőző jogszabály gondolkodását, így ez a jogszabály sem alkalmaz fogalmat a házasság mibenlétének meghatározására. Nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a házasság csak akkor jön létre, ha az állami tisztviselő előtt kötik meg, tehát ezzel a már a Házassági Pátensben is lefektetett szabályt alkalmazza, amely alapján az állam fenntartja a házasságkötési forma kizárólagosságát a házasság megkötésére.³⁹ Ezt az elvet követi a 2013. évi V. törvény IV., Családjog Könyve, amely, – hasonlóan elődjéhez, – bár néhány alapelvet megállapít, de a házasság konkrét fogalmát nem határozza meg, hanem szintén azt az alapelvet rögzíti,

35 A törvényjavaslatot az Országgyűlés Képviselőháza nem tárgyalta.

36 Vö. *Képviselőházi irományok. IV. kötet.* Pest, Deutsch-féle Könyvnyomda, 1870. 257-258. o.

37 „Ellenben a kötelező polgári házasság egészen más. Ott az állam mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés és pedig a legfontosabb, amely alapja a legitimitásnak és a successionak (...)”

38 GROSSCHMID Béni, 1908. 308. „(...) a polgári házasságról szóló törvény, mely a vallásfelekezetek egyenjogúságának corollariuma, akként, hogy a házasság polgári jogi érvényességére a vallás befolyással ne bírjon s az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekintse, amely fölött saját törvényei szerint ítél.

39 „2.§ Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelenlevő házasulók az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelentik, hogy egymással házasságot kötnek.” 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról.

hogy a házasság csakis az állam által átruházott hatalommal eljáró anyakönyvvezető előtt lehet érvényesen megkötni, tehát ismételten az állam szerepének kizárólagosságát hangsúlyozza a házasság megkötése kapcsán.⁴⁰

2. A jegyesség kérdése

A jegyesség a Csjt.-ben és a CSJK-ban tulajdonképpen nincsen szabályozva, azt teljes egészében egyházi jogintézménynek tekinti a civilisztika tudománya. Azonban a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény záró rendelkezéseiben, a közeli hozzátartozók között sorolja fel a jegyest is, tehát tulajdonképpen, ha nem is szabályozza, de ismeri a jogintézményt. A CSJK szabályozásából pedig már kimarad ez a jogintézmény. Azonban a Házassági Pátens és a Házassági Törvény nem csak ismeri, de meg is határozza a jegyesség szabályait.

2.1. A jegyesség szabályozása a Házassági Pátensben

A Házassági Pátens rendelkezései semmisnek tekintik a férfi és a nő előzetes szerződését a házasság megkötésére, vagyis nem ismeri el a jegyességnek olyan joghatását, amely kötelezővé tenné bármelyik fél számára a házasságot.⁴¹ Az ilyen megoldás még naturalis obligatio-nak sem tekinthető, mivel annak előfeltétele lenne, hogy bár bírósági úton ki nem kényszeríthető, de jogszerű követelésnek kell lennie. Tehát az ilyen szerződést – bármilyen módon, formában, vagy jogi aktussal is alkották meg, – amely ellentétes a Pátens szabályaival, semmisnek kell tekinteni.⁴² A házasság megkötésére akkor sem kötelezhető a nő és a férfi, ha a nő a házasságkötés előtt, de a szerződés – jogellenes – megkötése után teherbe esett volna.⁴³ Ugyanígy érvénytelen az a szerződés is Magyarországon, amelyet esetlegesen más, a Házassági Pátens szabályai alá nem tartozó országban kötnek meg.⁴⁴ Ez a szabályozás teljesnek mondható, és mindenre kiterjedő.

40 2013. évi V. törvény, 4:5. § [A házasság létrejötte] (1) Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt. A nyilatkozat feltételhez vagy határidőhöz nem köthető.

41 Házassági Pátens: Quaelibet Sponsalia, id est Contractus illi, per quos vir et mulier se praevid ad contrahendum Matrimonium obligant, pro nullis et irritis habeantur.

42 Házassági Pátens: Si proinde Sponsalia ejusmodi hoc non obstante contrahantur, Contractus talis quocunque demum modo conceptus, et quibuscunque solennitatibus provisus nee obligationem quoad matrimonium ineundum post se trahere, nee secus vel minimum legale effectum habere possit.

43 Házassági Pátens: Eo minus autem ex impregnatione post contracta sponsalia intercedente, obligatio ad ineundum matrimonium oriri valebit, verum irnpraegnatio talis non secus, ac alia, quae usque praecedentibus Sponsa libus intercessit, consideranda erit.

44 Házassági Pátens: Sponsalia per quempiam e Subditis Nostris in exteris Provinciis ubicunque contracta in ditionibus Nostris nullum sortientur vigorem.

Egyértelművé teszi, hogy a jegyességet bírósági úton kikényszeríteni nem lehet, és abból sem személyi, sem anyagi követelés nem származhat. Ez a szabályozás megjelenik az ABGB-ben is, amennyiben az osztrák polgári törvény is arról beszél, hogy a jegyesség nem keletkeztet kötelezettséget a felek számára sem arra, hogy a házasságot megkössék, sem arra, hogy kártérítést követelhessen bármelyik fél, ha a házasság nem jönne létre.⁴⁵ Kivételt képez az az eset, ha a károsult fél bizonyítani tudja, hogy nem felőle merült fel olyan ok, ami miatt a házasság meghiúsult.⁴⁶

2.2. A jegyesség szabályozása a Házassági Törvényben

A Házassági Törvény úgy fogalmazza meg a jegyességet, hogy az két különemű személy kölcsönös ígérete arra, hogy egymással házasságra fognak lépni. A jogszabály már nem beszél kötelezőségről, hanem a jegyesség egy lehetőségként jelenik meg a törvényben. Így a jegyesség nem szerződés, hanem két egymással párhuzamos hatalmasság⁴⁷ gyakorlására irányul. Ugyanakkor nem származik ebből a kölcsönös ígéretből kereseti jog a házasság megkötésére, tehát nem naturalis obligatio. Ám a törvényből fakadóan, a jegyesség létrejöttével a felek között sajátos családi jogi jogviszony keletkezik, mivel a felek szándéka erre irányul.⁴⁸ Az eljegyzés két módon szüntethető meg a felbontással, amely, mivel ez ügyleti felbontás, lehet egyoldalú és kétoldalú is, vagy a visszalépés, amely kifejezetten egyoldalú ügylet, amely csak akkor alapos, ha olyan okból történt, amely az általános felfogás szerint olyan ok, ami miatt a visszalépő jegyestől nem várható el az, hogy a házassági köteleket ennek ellenére is vállalja.⁴⁹

Bár a jegyesség nincs konkrétan szabályozva a modern családi jogban, de mégis szabályozása legalább a Csjt.-ig megjelenik, a CSJK-nak pedig hiányossága, mivel, bár a hosszútávú, évekig tartó jegyesség a 21. században már nem jellemző, de rövid távon mégis fontos eleme lehet a családi jognak.

45 ABGB, 2. könyv, 45.§. Ein Eheverlöbniß oder ein vorläufiges Versprechen, sich zu ehelichen, unter was für Umständen oder Bedingungen es gegeben oder erhalten worden, zieht keine rechtliche Verbindlichkeit nach sich, weder zur Schließung der Ehe selbst, noch zur Leistung desjenigen, was auf den Fall des Rücktrittes bedungen worden ist.

46 ABGB, 2. könyv, 46. §. Nur bleibt dem Theile, von dessen Seite keine gegründete Ursache zu dem Rücktritte entstanden ist, der Anspruch auf den Ersatz des wirklichen Schadens vorbehalten, welchen er aus diesem Rücktritte zu leiden beweisen kann.

47 A jogszabály (vagy megállapodás) az egyik vagy másik fél bizonyos magatartásától teszi függővé, hogy valamely jogparancs beálljon vagy megszűnjék. Ennek a személynek tehát hatalmában áll, hogy magatartása által a joghatást életre keltse. Ugyanakkor a párhuzamosság abban jelenik meg, hogy a jegyességben mindkét fél hatalmi, tehát döntési helyzetben van, de a párhuzamos, közös beleegyezésük nélkül a joghatás nem áll be.

48 Vö. *Magyar Magánjog. Családjog.* Szladits Károly (szerk.), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1940. 12-13. o.

49 SZLADITS Károly 1940. 19-20. o.

3. A kiskorúság házassági akadály

3.1. A Házassági Pátens szabályozása

A Házassági Pátens szabályozása – összhangban az egyházi joggal – deklarálja, hogy a kiskorú nem köthet házasságot, csak akkor, ha ehhez megszerzi apja, vagy ha az már nem él, akkor apai nagyapja beleegyezését. Ha ezt a beleegyezést az említettek nem adják meg, vagy alapos ok nélkül megtagadják, akkor a fiataloknak joguk van világi bírósághoz fordulni, az engedély megadása érdekében. Természetesen a bíróság is csak alapos vizsgálat után adhat engedélyt az ilyen házasságkötéshez. A kánonjogban a házasságkötéshez a férfi betöltött 16. életévének elérése, a nő 12. életévének elérése szükséges, a tridenti zsinat rendelkezései alapján, tehát a Házassági Pátens ehhez az elvhez mérten tekinti kiskorúnak a házasulandó feleket.⁵⁰

3.2. Az AGBG szövegében történt összevonás

Az AGBG szövege ugyanezt a szabályt, – amelyet a Házassági Pátens több szakaszban rendez, – egy szakaszban összevonva, de a Házassági Pátens gondolatmenetével teljes összhangban, úgy rendezi, hogy a korhiányt a házasság akadályaként szabályozza. Azaz azok, akik kiskorúak, (vagy felnőttek, de cselekvőképtelenek) apjuk beleegyezésével köthetnek házasságot. Ha az apa nem él, akkor a gyám vagy képviselő beleegyezése mellett a bíróság engedélye is szükséges a házasság megkötéséhez. Tehát ez a tényállás a Házassági Pátensnél összetettebben foglalkozik a problémával, de az alapgondolatot megtartja.⁵¹

3.3. A Házassági Törvény kettős szabályozása

A Házassági Törvény a semmisségi okok között sorolja fel a korhiányt, vagyis a feleknek a házasság megkötéséhez szükséges életkor hiányát. A semmisségi ok a házassági jogképesség általános és a szóban forgó házasságkötésre nézve különös hiánya. A házasságot nem lehet megkötni amennyiben a felek 12. életüket nem érik el, azonban nem kerül vizsgálatra a házasulók érettsége, vagy testi fejlettsége.⁵² Tehát ez a házassági akadály alaki és nem anyagi jellegű. A házasság megtámadhatóságát okozza azonban a

50 *Codex Iuris Canonici - Egyházi Törvénykönyv*, Erdő Péter (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 2015. 1083. kánon: 1. §. A férfi a betöltött tizenhatodik, a nő a betöltött tizenegyedik életéve előtt nem köthet érvényes házasságot. (jelenlegi szabályozás)

51 „Minderjährige oder auch Volljährige, welche aus was immer für Gründen für sich allein keine gültige Verbindlichkeit eingehen können, sind auch unfähig, ohne Einwilligung ihres ehelichen Vaters sich gültig zu verhehlichen. Ist der Vater nicht mehr am Leben oder zur Vertretung unfähig; so wird, nebst der Erklärung des ordentlichen Vertreters, auch die Einwilligung der Gerichtsbehörde zur Gültigkeit der Ehe erfordert.” ABGB, 2. könyv, 49. §.

52 SZLADITS Károly, 1940. 64.-65. o.

házasulók egyikének, vagy mindkettőjüknek fejletlen kora, illetve a szükséges szülői, gyámi, vagy törvényes képviselői beleegyezés hiánya. A házasság tehát megtámadható, ha a férfi 18., a nő 16. életévét még nem töltötte be. Azonban ez a megtámadhatósági ok csak akkor lényeges, ha a szülői beleegyezés nem hiányzik. Ha igen, akkor a beleegyezés hiánya miatt semmis a házasság.⁵³ Tehát a Házassági Törvényben elvállik a semmisség és a megtámadhatóság. A semmiségi ok egy elvi életkort határoz meg, amely alatt biztosan semmis a házasság, míg a törvény megtámadhatóság esetében az általánosan elfogadott 18. illetve 16. életévét határozza meg.⁵⁴

3.4. A Csjt. és a CSJK rendelkezései

A két kodifikált házassági jogszabály hasonlóan szabályozza a házasságkötés alsó korhatárát, a felső korhatárát nem határozza meg. A Csjt. szabályai szerint érvénytelen a kiskorúak házassága. Az alsó korhatár a betöltött 16. év, amelyet azonban csak akkor lehet alkalmazni, ha a gyámhatóság ehhez előzetesen engedélyt adott. Az engedély nem szükséges a törvényes képviselő beleegyezése, de őt előzetesen meg kell hallgatni. Ennyiben változott a jogi gondolkodás a megelőző jogfelfogáshoz képest. A gyámhatóság engedélye nélkül vagy a törvényi alsó korhatár elérése előtt kötött házasság érvénytelen. A CSJK szabályozása hasonló, ám annyiban mégis eltér a Csjt.-től, hogy az engedély nélkül, vagy a meghatározott életkor elérése előtt kötött házasság érvényesé válik, ha a megkötését követő hat hónapon belül az érintett házastárs azt nem támadja meg, vagy az ilyen irányú pert a bíróság megszünteti.⁵⁵

IV. Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy bemutassam egy 18. századi – korához képest modern –, házassági joggal kapcsolatos rendelkezés utóéletét a magyar házassági jogban. A Házassági Pátens a maga korában nem tudta ellátni azt a feladatot, amelyért megalkották, mivel a kor, amelyben született, nem volt képes ennek a korát meghaladó jogszabálynak a megértésére, és alkalmazására. II. József elgondolása segített volna a társadalmi rétegek közötti különbségeket legalább a házassági jog terén kiegyenlíteni, ám ezt rossz módszerrel, erőszakos eszközökkel kívánta végrehajtani. Az általa megalkotott jogszabály mégis időtállóan bizonyult, mivel ez a norma az alapja mai házasságjogunk jelentős részének is.

53 SZLADITS Károly, 1940. 70.-71. o.

54 Nem életszerű ugyanis, hogy 12. évet betöltött gyermekek házasságot kössenek, még, ha csak jelképesen is. Ez a rendelkezés szintén a kánoni jogi szabályok átvételének maradványa, de a kánoni jog is, az adott államban elfogadott életkor betöltését tekinti a házasság alsó korhatárának.

55 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről Kommentárjai. Csehi Balázs (szerk.), Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó Vállalat, 2021. 568.-569. o. <https://www.mhk.hu/files/ptk-kommentar.pdf> (Letöltve: 2022.11.28.)

Felhasznált irodalom jegyzéke:

- KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* Nagyvárad, 1906.
- SZÉCHENYI István: *Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése.* Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1864.
- BARTA János, ifj.: *A nevezetes tollvonás.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- KOVÁTS Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint tekintettel törvényhozásunk feladatára.* Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1883.
- KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVII. századi Magyarországon,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.
- VANYÓ Tihamér Aladár (szerk.): *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611 – 1786.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- DEGRÉ Alajos: *A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közöny,* 1983. XXXVIII. új évfolyam.
- ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2001.
- DEGRÉ Alajos: Válogatott Jogtörténeti Tanulmányok In: Mezey Barna (szerk.): *Mileneumi Magyar Történelem,* Budapest, Osiris, 2004.
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana.* Budapest, Szent István Társulat, 2017.
- HERGER Csabáné: *A növételtől az állami anyakönyvvezetőig.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2006.
- SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga.* Budapest, Franklin Társulat, 1890.
- VERESS Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In: *Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára.* Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009.
- RESS Imre: *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országgaiban 1849-1867,* Demeter Gábor (szerk.), Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest-Szófia, 2022.
- http://real.mtak.hu/140289/1/glatzkronologiaRESS_jav_1849_szept-korrektura.pdf
(Letöltve: 2022.11.23.)
- RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában.* I.-II. kötet. Pest, Landerer és Heckenast, 1861.
- NAGY Péter: A házassági bíráskodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban. *Glossa Iuridica.* Új folyam, 2019, VI. évfolyam, 1-2. szám.
- HOMOKI-NAGY, Mária: Das Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch in der ungarischen Rechtspraxis der Richter. In: *Der österreichisch – ungarische Ausgleich 1867,* Budapest, 2008.
- GROSSCHMID Béni: *A házassági törvény. Általános rész.* Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908.

Képviselőházi napló. X. kötet, 1865/68. évi országgyűlés. Greguss Ágost (szerk.), Pest, Atheneum Kiadó, 1868.

Képviselőházi irományok. IV. kötet. Pest, Deutsch-féle Könyvnyomda, 1870.

Magyar Magánjog. Családjog. Szladits Károly (szerk.), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1940.

Codex Iuris Canonici – Egyházi Törvénykönyv, Erdő Péter (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 2015.

Tárgyszavak: II. József, Házassági Pátens, családi jog, polgári házasság, kánonjog, szekularizáció, jegyesség, házassági akadály, kiskorúság